fragmentai. Dar vienas retas keramikos dirbinys – tiglis trikampe anga ir kūginiu dugnu, aplipęs sustingusio metalo lašeliais. Ištyrus metalą (tyrė chemikė-restauratorė A.Skučienė), paaiškėjo, kad tiglyje buvo lydomi vario lydiniai (rasta vario, cinko, alavo) ir sidabras.

Šiame sluoksnyje vienas rečiausių radinių – stiklo šukė. Vienas mažytis taurelės (?) fragmentas, bespalvis, su baltomis priemaišomis, rastas XV a. sluoksnyje, antrasis žalsvas, skaidrus, galbūt butelio – po namo sąspara, Š sienos išorėje, tarp skiedrų, priklausantis XIV a. I pusei.

Skiedrų sluoksnyje aptikta švino-alavo lydinio plomba, kurios averse – iškili gotiška „B“ raidė, reverse – medžiagos atspaudas ir 2 užlenktos „ausytės“ tvirtinimui. Jai analogų kol kas nežinoma.

Iš kitų metalinių radinių galima paminėti 2 XIV–XV a. žalvarinius apkaustėlius, įtveriamąjį strėlės antgalį ir diržo sagtį. Rasta nemažai vinių.

Kultūriniame sluoksnyje labai gerai išsilaikė medžio dirbiniai, iš kurių pažymėtinas toks retas radinys, kaip pintinė, skridiniai (tinklams?), tekinta baldo detalė – bumbulas, dubenėlio fragmentas. Rasta labai daug pagalių apdegusiais galais (fakelų?), balanų, taip pat odos dirbinių: nudėvėtų batų liekanų, kelios piniginių detalės, iš kurių viena ornamentuota. Visame plote gausu gyvulių kaulų ir jų nuoskalų bei nuopjovų. Jie, kaip ir medžio drožlės bei odos atraižos, tarnavo vandeniui drenuoti.

Gintautas RACKEVIČIUS

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES RADVILŲ RŪMŲ (III OFICINOS) IR PILIES KALNO VAKARINĖS ATRAMINĖS SIENOS TERITORIJOS TYRINĖJIMAI

Pagal rašytinių šaltinių užuominas spėjama, kad pilies teritorijoje, į Š nuo Valdovų rūmų, XVI a. II pusėje buvusi viena Radvilų rezidencijų. Istoriografijoje, remiantis nedidelės apimties archeologinių bei architektūrinių (natūros) tyrinėjimų 1977 ir 1979 m. duomenimis, iškelta hipotezė, kad būtent pastato šalia Pilies kalno V atraminės sienos liekanos XVI a. II pusėje (o gal ir viduryje) priklausė Mikalojui Radvilai. Pastato tyrinėjimai, pradėti 1977 m., dar net neįpusėjo, todėl per anksti daryti

galutines išvadas. Tik dėl šios priežasties naudotinas ir antrasis šio pastato sąlyginis pavadinimas – III oficina.

1998–1999 m. ištirtas bendras 450 m^2 plotas Pilies kalno V papėdėje. Tyrinėjimų tikslai: ištirti Radvilų rūmų (III oficinos) Š galo patalpą A, sudarant sąlygas rūmų (ar Valdovų rūmų tarnybinių patalpų) liekanoms pažymėti žemės paviršiuje, arba daliniam ar visiškam jų atkūrimui (dėl galutinio Valdovų rūmų aplinkos sutvarkymo projekto tebediskutuojama), taip pat atidengti Pilies kalno V atraminės sienos liekanas bei šalia jos buvusius arkbutanus, sudaryti sąlygas jiems restauruoti bei iš dalies rekonstruoti.

Tyrinėjimų Pilies kalno šlaite ir papėdėje metu buvo kreipiamas ypatingas dėmesys į Aukštutinės pilies kultūrinio sluoksnio nuoslankas, todėl netradiciškai buvo tiriami ir patys vėliausi sluoksniai.

Radvilų rūmų Š galo patalpa A (pusrūsis) tyrinėti 1994 ir 1997 m. Tyrinėjimai buvo tęsiami 1999 m. Rūmų Š dalis statyta nukasus ankstesnes kultūrinio sluoksnio dalis, Pilies kalno grunto nuoslankas, o pamatai buvo įkasti į įžemį. Pusrūsyje susidaręs kultūrinis sluoksnis siekė1,4 m storio. Atidengtus rūmų Š galo pamatus, mūrytus iš renesansinių proporcijų plytų ir lauko akmenų, jungtų šviesiai pilkos spalvos kalkių skiediniu, preliminariai galima datuoti XVI a. I puse ar viduriu. Svarbu pabrėžti, kad visų 4 patalpos A sienų santykis vienodas – prišlietos. Rūmų statybos raidai atskleisti reikalingi tolesni archeologiniai, istoriniai bei architektūriniai tyrinėjimai.

Rūmų patalpa, sąlyginai pavadinta A, turėjo jau ant įžemio sudėtas renesansinių proporcijų, pirminio naudojimo raudonų plytų grindis. Tikėtina, kad jos buvo sudėtos dar šios rūmų dalies statybos laiku. Virš jų tirti XVIII a. pr. degėsių bei XVIII a. I pusės raudonų griuvenų sluoksniai. Jų viršutinė dalis, permaišyta su smėliu, buvo išlyginamasis sluoksnis vėlesnėms plytų grindims iš įvairių pirminio ir antrinio naudojimo plytų, net plokščiųjų čerpių nuolaužų plytų tarpuose. Vėlesnės grindys buvo sudėtos XVIII a. II ketvirtyje arba XVIII a. II pusėje. Virš jų tirtas rudos žemės su griuvenomis sluoksnis suverstas pačioje XVIII a. pab. ar XIX a. pr.

A patalpos centrinėje bei R dalyje kultūrinis sluoksnis buvo perkastas XIX a. pastato statybos metu. Jo ŠV galo pamatų dalis buvo atremta į vėlesnes grindis, o PR galo pamatų apačia beveik siekė ankstesniąsias.

Patalpos A radinių kompleksas niekuo neišsiskiria iš bendro to laikotarpio Vilniaus pilies konteksto. Statybinė keramika –2 žaliai glazūruotų XV a. lovinių čerpių fragmentai, sietini su Aukštutinės pilies kultūriniu sluoksniu, XVI–XVII a. plokščiųjų, XVIII a. olandiškų čerpių fragmentai (viena visa susideda iš dviejų dalių), renesansinių proporcijų plytos bei jų nuolaužos, glazūruotų, neglazūruotų grindų plytelių bei XVI a. pab. – XVIII a. žaliai glazūruotų įvairių tipų krosnių koklių nuolaužos. Visa buitinė keramika išlikusi fragmentiškai – XVII–XVIII a. keraminiai indai ir pypkės. Stikliniai dirbiniai – daugiausia butelių šukės, statybinė geležis – daugiausiai vinys. Patalpos A tyrinėjimų metu rasti 3 XVII a. 7-ajame dešimtmetyje kaldinti Jono Kazimiero šilingai (2–Lietuvos, 1–Lenkijos).

Norint sujungti 1997 m. tirtuosius plotus (jie buvo uždengti laikinu stogu ir neužkasti), patalpos A išorėje tirtas nedidelis plotelis. Vos 0,4 m gylyje atsidengė Pilies tarnybinio kiemo lauko akmenų grindinio fragmentas. Viena jo dalis prišlieta prie rūmų patalpos A sienos. Virš jo tirtas XVIII a. pr. degėsių sluoksnis su XVI a. pab. – XVII a. I pusės žaliai glazūruotų krosnių koklių nuolaužomis bei XVII a. keraminių indų fragmentais. Matyt, šį sluoksnį reikėtų sieti su patalpoje A buvusiu degėsių sluoksniu.

1998 m. šalia restauruotos atraminės sienos Š dalies buvo atkasta trečiojo nuo Š arkbutano arkos nuolauža. Arka mūryta iš renesansinių proporcijų gelsvos ir rausvos molio masės plytų. Jungiamoji medžiaga – kalkių skiedinys. Demontavus arkos nuolaužą, atkastas arkbutano pamatas, prišlietas prie rūmų koridoriaus sienos, o prie atraminės sienos likę iš plytų mūrytų arkos pėdos Š dalies pėdsakų. Pamatas mūrytas gotikiniu jungimo būdu, renesansinių proporcijų plytos jungtos kalkių skiediniu, naudojant lauko akmenis bei plokščiųjų čerpių nuolaužas. Virš arkos nuolaužos bei po ja buvo pradėti tirti 2 griuvenų sluoksniai. Tiksliau juos datuoti nebuvo surinkta pakankamai medžiagos. Šioje vietoje saugiai tęsti tyrinėjimus bus galima tik rekonstravus trečiąjį arkbutaną.

1998–1999 m. Pilies kalno V šlaite buvo atidengta 58 m ilgio atraminės sienos atkarpa tarp jau restauruotų ir nebaigtų rekonstruoti jos Š ir P dalių. Kai kur tyrinėjimų plotas perdengė nedidelės apimties 1964 m. bei 1977 m. tyrinėjimų plotus. Pilies kalno V atraminė siena kiautinės konstrukcijos. Kiautas mūrytas daugiausia gelsvos molio masės renesansinių proporcijų

plytomis, gotikiniu plytų dėjimo būdu, jungtas kalkių skiediniu. Sienos užpildas iš lauko akmenų ir plytų nuolaužų, jungtų kalkių skiediniu. Statant sienos pamatus, naudoti mediniai klojiniai. Tirtoje vietoje sienos aukštis nuo pamatų apačios iki nenuardyto R kiauto dalies paviršiaus – 11, 5 m. Už 4 m nuo pilies kalno vakarinės atraminės sienos į V lygiagreti rūmų koridoriaus siena mūryta gotikiniu jungimo būdu, daugiausia gelsvos molio masės renesansinių proporcijų plytomis, naudojant plokščiųjų čerpių nuolaužas. Jungta kalkių skiediniu. Statyta ant arkinių pamatų, naudojant medinius klojinius. Viena iš koridoriaus arkų užmūryta XVII a. I pusėje, po kita susidariusi smėlio išplova aptikta dar 1977 m. tyrinėjimų metu. Pamatų arkos sujungtos plytų skliautais su ankstesnių tyrinėjimų metu datuota XV a. pab. – XVI a. pr. Radvilų rūmų R siena. Koridoriaus sienos vidinė pusė tinkuota. Rasta viena rūmų koridoriaus lubų skliauto pėda. Koridoriaus siena tirtoje dalyje turėjo 5 langus. Kiekvienas jų išdėstytas virš pamatų arkos. Koridoriaus Š dalis po XVII a. vid. karo buvo pertverta skersine pertvarine sienele, langai užmūryti. P koridoriaus dalis sugriauta XIX a. statybų metu. Š tyrinėjimų ploto dalyje pradėtos tirti koridoriaus priestato (tualeto?) liekanos mūrytos iš renesansinių proporcijų plytų. Dvi jo sienos prišlietos prie rūmų koridoriaus, trečioji lygiagreti atraminei sienai. Jų mūras jungtas kalkių skiediniu gotikiniu būdu. Tirtoji griuvenų su degėsiais sluoksnio dalis priestato viduje preliminariai datuojama XVII a. II puse – XVIII a. I puse. Artimiausioje ateityje numatoma užbaigti sluoksnių jo viduje tyrinėjimus. Tik tuomet bus nustatyta jo funkcinė paskirtis. Ploto viduryje tirtos ketvirtojo arkbutano liekanos. Jo pamatas prišlietas prie rūmų koridoriaus sienos, o prie atraminės sienos likę iš plytų mūrytų arkos pėdos pėdsakų. Pamatas mūrytas gotikiniu jungimo būdu, daugiausia gelsvos molio masės renesansinių proporcijų plytomis, jungtomis kalkių skiediniu, panaudojant lauko akmenis bei plokščiųjų čerpių nuolaužas. Visi šie mūrai statyti XVI a. vid., nukasant ankstesnius sluoksnius. Šalia Pilies kalno V atraminės sienos R pusės rastas lauko akmenų parapeto grindinio fragmentas. Rūmų koridoriuje aptiktas neglazūruotų keraminių plytelių koridoriaus grindų fragmentas. Grindys dėtos ant molio pagrindo.

Tirtas Pilies kalno V šlaito, vietomis iki 10 m storio, sluoksnių kompleksas, susidaręs virš ir šalia atraminės sienos bei Radvilų rūmų (III

oficinos) R sienos pristatyto koridoriaus: XVI a. vid. statybos sluoksnis – žalsvai pilka žemė; XVI a. II pusės paskutiniojo Radvilų rūmų (?) (arba Valdovų rūmų tarnybinių patalpų) laikotarpio sluoksnis – juosvos griuvenos; XVII a. I pusės remonto sluoksniai – kalkių skiedinys, stambios pilkšvos griuvenos; 1655 m. (?) paskutiniojo remonto prieš karą su Maskva sluoksnis – smulkios griuvenos; XVII a. II pusės ketvirtojo arkbutano sugriovimo sluoksnis – stambios griuvenos; XVII a. III ir IV ketvirčių (?), XVII a. II pusės – XVIII a. rūmų nykimo sluoksniai – juosva žemė su griuvenomis ir pilkos griuvenos su juosva žeme, vidutinio stambumo griuvenos; XIX a. I ketvirčio (?), XIX a. ir XX a. Pilies kalno V šlaito slinkimo sluoksniai – juosva žemė su angliukais, ruda žemė su griuvenomis bei juosva žemė (po velėna), XIX a. pab. – XX a. ir XX a. ūkinės veiklos sluoksniai – juosva žemė su smulkiomis griuvenomis, juosva maišyta žemė. Griuvenų sluoksniai prie Pilies kalno V atraminės sienos formavosi nykstant kalno papėdėje buvusiems pastatams bei palengva slenkant Pilies kalno V šlaito paviršiui.

Pilies kalno V papėdėje aptiktieji radiniai neišsiskiria iš bendro to laikotarpio Vilniaus pilies radinių konteksto. Paskutiniojo rūmų naudojimo laikotarpio sluoksnyje rasta nedidelių metalinių dildžių bei nedidelių metalo liejimo tiglių fragmentų (jų buvo ir vėlesniuose sluoksniuose). Tai leidžia daryti prielaidą, kad vieną ar kelias rūmų patalpas naudojo meistrai – juvelyrai. Šiame sluoksnyje rastas 1525 m. Dancige (Prūsija) kaldintas Žygimanto Senojo šilingas. Viename iš rūmų remonto sluoksnių aptiktas polichrominio XVI a. II pusės krosnies koklio fragmentas. Paskutiniojo remonto sluoksnyje rasta nemažai palyginti gerai išlikusių XVI a. pab. – XVII a. I pusės žaliai glazūruotų įvairių tipų krosnių koklių (jų pakanka vienos rūmų krosnies rekonstrukcijai). Rūmų nykimo sluoksniuose rasti 6 lietuviški Jono Kazimiero šilingai (1661–1666) ir Kristinos Vazos Elbingo miesto šilingas (1634 m.). Po paskutinio rūmų perstatymo XVI a. vid. jie buvo uždengti plokščiųjų čerpių stogu. Nedaug šio tipo čerpių nuolaužų randama statybos sluoksnyje, visai nerasta rūmų naudojimo bei remonto sluoksniuose ir labai gausiai – rūmų sunykimo sluoksniuose. Pilies kalno V šlaito slinkimo bei ūkinės veiklos sluoksniuose aptikta per 100 XV a. žaliai glazūruotų lovinių čerpių fragmentų, siejamų su Aukštutinės pilies kultūrinio sluoksnio nuoslankomis (šiek tiek jų rasta ir ankstesniuose sluoksniuose).

Tyrinėjimų metu aptikta nemažai fragmentiškai išlikusių XVI a. II pusės – XVIII a. keraminių indų, stiklo, metalo dirbinių bei jų fragmentų. Tyrinėjimų metu sukaupta osteologinės medžiagos.

1998 m. tirtu nedideliu ploteliu Radvilų rūmų (III oficinos) patalpos D (?) ŠV kampe siekta nustatyti rekonstrukcinio rūmų maketo gamybai reikalingą platesnės P rūmų dalies plotį. Šioje vietoje rūmų pamatų paviršius yra vos 0,3–0,4 m gylyje. Platesnės rūmų P dalies plotis 17,5 m, o rūmų patalpos D (?) plotis – 10,7 m. Plote pradėtas tirti stambių rudų griuvenų sluoksnis, kurio chronologija dar lieka neaiški.

1998–1999 m. tyrinėjimų Pilies kalno V papėdėje metu galutinai paaiškėjo, kad iš daugybės XVIII a. vid. vadinamajame Fürtenhofo plane pavaizduotų arkbutanų 1994–1999 m. tirtuose plotuose yra tik keturi.

2000 m. šios teritorijos tyrinėjimai bus tęsiami.

Evaldas VAILIONIS

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES VALDOVŲ RŪMŲ IŠORINIO KIEMO TYRINĖJIMAI 1998 M.

1998 m. tęsiami tyrinėjimai Valdovų rūmų Š korpuso išorėje (tyrinėjimai buvo atliekami 1996, 1997 m.). Ištirtas 128 m² plotas. Pasiektas 3,8–3,6 m gylis nuo žemės paviršiaus (H_{abs} 90–90,2 m).

Tyrinėjimų metu buvo siekiama pasekti ankstesniosios gynybinės sienos (M 23), datuojamos XIII–XIV a., tęsinio ŠV kryptį, tikėtasi surasti jos sandūrą su vėlesne gynybine siena, ėjusia nuo dabartinės Katedros varpinės iki dabartinio LNM (naujojo arsenalo) PV kampo, arba jos posūkį.

Tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad didžioji perkasos dalis buvo perkasta 1831 m. pilių teritoriją pavertus caro kariuomenės tvirtove ir iškasus fosą (gynybinį griovį). Nesuardyti tik ploto PV ir ŠR kampuose esantys sluoksniai.

Nejudintų žemės sluoksnių nepasiekta.

Tyrinėjimų metu rastos 7 mūrų dalys (sąlygiškai jie pažymėti M 23, M 26, M 27, M 29, M 30 ir P 10, P 9), akmeninis grindinys, 3 plytų grindiniai, 2-jų spėjamų krosnių (šildymo ir virimo M 28) liekanos (pav. 31).

Atidengta tik nedidelė mūrų dalis, tačiau pirminiai tyrinėjimų rezultatai